

ΠΟΝΤΙΑΚΗ

Διασπορά, Ιστορία, Οικονομία
ΕΣΤΙΑ

ΓΙΩΡΓΟΣ Χ. ΧΙΟΝΙΔΗΣ

Κεντρική ΔΕΔ: Β

Τηλέφωνο: 23132 (0331)

και (του σπιτιού) 23476

151 00 555 01A

22
7
4

ΔΗΜΗΝΙΑΙΟ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΣΟΥΜΕΛΑ

ΒΡΑΒΕΙΟ ΑΚΑΔΗΜΕΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

... η Ρωμανία κι αν πέρασεν
ανθεί και φέρει κι' άλλο...

ΑΝΑΤΥΠΟ ΟΜΙΛΙΑΣ ΓΙΩΡΓΟΥ Χ. ΧΙΟΝΙΔΗ

ΜΕ ΘΕΜΑ:

“Η ΠΑΝΑΓΙΑ ΣΟΥΜΕΛΑ

ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ (ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΑΣΤΑΝΙΑΣ)”

+956

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1992

ΤΕΥΧΟΣ 90 1992 89

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΕΡΟΙΑΣ

ΔΩΡΕΑ
Γιώργου Α. Χιονίδη

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΕΡΟΙΑΣ

Αριθμός εισαγωγής 71422

Ημερομηνία εισαγωγής 8-4-95

Καταλογικός αριθμός 281.94956 ΤΙΣΒ

ΠΛ

Η ΠΑΝΑΓΙΑ ΣΟΥΜΕΛΑ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ (ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΑΣΤΑΝΙΑΣ) *

Γιώργου Χ. Χιονίδη

ΓΙΟΡΤΑΖΟΜΕ φέτος τη συμπλήρωση των (πρώτων) 40 χρόνων από την ίδρυση της νέας μονής Σουμελά, στις πλαγιές του Βερμίου, της Καστανιώτισσας. Και δεν είναι τυχαίο (πολύ δε περισσότερο δεν είναι άστοχο) ότι οι σχετικές γιορταστικές εκδηλώσεις εντάχθηκαν στα πλαίσια των εφετινών ΚΣΤ "Δημητρίων", αν λάβουμε υπόψη δύο, κυρίως, δεδομένα: Ότι οι Έλληνες του Εύξεινου Πόντου συμμετείχαν ανέκαθεν στα "Δημήτρια" της Θεσσαλονίκης, αφού το σχετικό, γνωστό βυζαντινό κείμενο "Τιμαρίων" (άγνωστου Έλληνα συγγραφέα), αναφέρει, ρητά και επανειλημμένα, και τη συμμετοχή εμπόρων και προσκυνητών και από τον Εύξεινο στη θρησκευτική εμποροπανήγυρη της μακεδονικής μεγαλουπόλεως. Και δεύτερο, η Θεσσαλονίκη έγινε στα νεώτερα χρόνια, στις πρώτες δεκαετίες του αιώνα μας, ο χώρος υποδοχής και της κυρίας εγκαταστάσεως και των Ποντίων και γι' αυτό επονομάστηκε "προσφυγομάννα" και "Πρωτεύουσα των Προσφύγων", όπως επιγράφεται και ένα αξιόλογο βιβλίο του Γιώργου Ιωάννου.

Η διοίκηση του ομώνυμου σωματείου και του συνώνυμου ιδρύματος μ' επέλεξε ως ομιλητή για τη σημερινή, πρώτη εκδήλωση, με θέμα "Η Παναγία Σουμελά του Πόντου". Ευχαριστώ, βέβαια, για την τιμή, η οποία μου έγινε. Αισθάνομαι, όμως, την έντονη ανάγκη να δημοσιοποιήσω ότι η πρόταση αυτή μου προκάλεσε και ταραχή και εξέφρασα σοβαρές αντιρρήσεις, για το πόσο είμαι ο αρμόδιος και ο κατάλληλος για να διεκπεραιώσω με επιτυχία (και μάλιστα στη διάρκεια μισής ώρας) ένα τόσο δύσκολο πνευματικό έργο. Αλλά ο κύβος ερρίφθη" και η ανάθεση ήταν αμετάκλητη. Η κοινολόγηση αυτού του δεδομένου δεν αποβλέπει στην επιδίωξή μου να εξασφαλίσω το απυρόβλητό μου από τις, ενδεχόμενα, δυσμενείς κρίσεις σας, για όσα θα πω ή θα παραλείψω στη σύντομη ομιλία μου, αλλά για "να εξηγηθώ", με ποντιακή ευθύτητα, ώστε να εξασφαλίσω την απαραίτητη επιείκειά σας, εφόσον και ο ίδιος είχα και έχω τις αμφιβολίες μου για την επιτυχία ως προς την επιλογή μου, γιατί δεν θεωρώ τον εαυτό μου έτοιμο, ακόμα, για να ασχοληθώ με θέματα, τα οποία αναφέρονται στην ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού, εφόσον βρίσκομαι (και τώρα) στο στάδιο της μελέτης, αν και σχετική υπόσχεση έδωσα, στο μοναστήρι της Παναγίας Σουμελά, πριν πολλά χρόνια.

Ας μη εκληφθεί, συνεπώς, η άνοδός μου στο βήμα τούτο ως αυθόρμητη και αυτόβουλη πράξη και επίδειξη πνευματικής αλαζονείας μου ή ως έλλειψη της συνειδήσεως, από μέρους μου, των σχετικών βαρύτερων υποχρεώσεών μου. Κάθε άλλο. Τελικά, αποδέχθηκα, μετά πολλά, την πρόταση, γιατί πιστεύω ότι είναι προτιμότερο να κατακριθεί κανείς διότι δεν κατόρθωσε, τελικά, να φέρει, με επιτυχία, σε πέρας ένα έργο, παρά επειδή αρνήθηκε να επιτελέσει ένα ιερό καθήκον (όταν, μάλιστα, τον κάλεσαν άλλοι να το εκπληρώσει, νομίζοντάς τον ικανόν) και, κυρίως, όταν αναφέρεται τούτο και αφορά στον Ποντιακό Ελληνισμό και ιδίως στο μοναστήρι της Σουμελά, σ' αυτό το μοναδικό μνημείο, όπου η Ορθοδοξία και ο Ελληνισμός συνταυτίστηκαν ολότελα, όπου καλλιεργήθηκαν και διατη-

* Κείμενο ομιλίας στην αίθουσα τελετών του Α.Π.Θ. στα πλαίσια των ΚΣΤ "Δημητρίων", με την ευκαιρία της συμπληρώσεως των 40 χρόνων της ιδρύσεως-δράσεως του Σωματείου "Παναγία Σουμελά" (31-10-1991)

ρήθηκαν σε εγρήγορση και σε έξαρση η ψυχή και το πνεύμα του Ποντιακού Ελληνισμού, για 16 αιώνες.

Επείγει, συνεπώς, να αρχίσω το έργο μου, το οποίο, πάντως, φέρνει στη μνήμη μου την ανάλογη απέλπιδα προσπάθεια του άτυχου Προμηθέα στον σκληροτράχηλο Καύκασο, γιατί είναι, οπωσδήποτε, πολύ δύσκολο να τιθασει (ένας υπεύθυνος και επιμελής μελετητής) το πλήθος των στοιχείων, τα οποία υπάρχουν (και συνεχώς, προστίθενται) γύρω από τη μυθολογία, την ιστορία, τη γεωγραφία κ.τ.λ. του Πόντου, από τη μια μεριά, και του Ποντιακού Ελληνισμού από την άλλη, να τα αξιολογήσει κριτικά και, τελικά, να δώσει ένα πετυχημένο περίγραμμα, το οποίο πρέπει να είναι σύντομο (όπως το επιβάλλει η κατάσταση) αλλά και περιεκτικό συγχρόνως, ακολουθώντας, δηλαδή, και εκτελώντας την παροιμιώδη συνταγή - υπόδειξη του Μεγάλου Βασιλείου, ο οποίος έγραψε ότι πρέπει να ενεργούμε, όπως κάμνει η εργατική και σωστή μέλισσα, η οποία επισκέπτεται όσα μπορεί περισσότερα ανθοφόρα δέντρα, συλλέγει και ρουφά το νέκταρ, την πρώτη της ύλη, αλλά δεν την καταπίνει, την επεξεργάζεται, στη συνέχεια, και, τελικά, παράγει το δικό της μέλι. Τις ελπίδες μου, λοιπόν, εναποθέτω στη βοήθεια της αρχαίας Σουμελιώτισας Παναγίας του Πόντου (της οποίας υπήρξαν ευσεβείς λάτρεις και προσκυνητές και οι δικοί μου πρόγονοι, για εκατοντάδες χρόνια) και της νεώτερης, της Καστανιάς (με την οποία διατηρώ και εγώ μια διαρκή σχέση σεβασμού...)

1. Η διερεύνηση του παρελθόντος της Μονής Σουμελά του Πόντου συνδέεται αναπόσπαστα με τη γενικότερη ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού. Η δε ιστορία τούτου σχετίζεται με τη δράση και την ιστορία του εκεί Ελληνισμού, αλλά δε συνταυτίζεται απόλυτα με την ιστορία και του χώρου του Πόντου, χρονικά και γεωγραφικά (τοπογραφικά), αφού οι Έλληνες πήγαν άποικοι στην περιοχή αυτή και δεν ήσαν ντόπιοι, αυτόχθονες (σύμφωνα με την κρατούσα άποψη), ενώ την περιφέρειά του την κατοικούσαν (και ύστερα) και άλλοι λαοί και έθνη.

Υπάρχει, κατ' αρχήν, πλούσια μυθολογία γύρω από την εξιστόρηση της πρώτης εμφανίσεως του ελληνικού στοιχείου στον Πόντο, ο οποίος αναφέρεται ως Αξενη ή Αξεινη, αφιλόξενη, θάλασσα, που η παρουσία και η φιλεργατικότητα των Ελλήνων την έκανε Εύξεινη, και όχι, μονάχα, κατ' ευφημισμό. Εκεί, στην αχλύ της φαντασίας, διαδραματίζεται η "Αργοναυτική Εκστρατεία", στη Μυκηναϊκή εποχή, γύρω στον 14ο ή 13ο αιώνα (πριν τη γέννηση του Χριστού), οπότε το πενήντάκωπο πλοίο "Αργώ" ήταν ο πρόσκοπος - πρόδρομος του κύματος των Ελλήνων αποίκων, που ακολούθησαν. Και ενώ το πλεούμενο ταλανίστηκε στο δύσκολο ταξίδι του, περνώντας και από τις περίφημες Συμπληγάδες της εκεί γης και της θάλασσας, οι Ελληνο - Πόντιοι, ύστερα, διήλθαν κατεπανάληψη και κινδύνεψαν στις δικές τους συμπληγάδες της πολυτάραχης ζωής τους...

Και ποιός δεν θυμάται, στις παιδικές αναμνήσεις του, την ιστορία του Φρίξου και της Έλλης, με το πρώτο πετούμενο χρυσόμαλλο κριάρι και την τιμωρία της περίεργης κόρης, που έπεσε και σκοτώθηκε στην προσπάθειά της να δει τη θάλασσα, όπου ενώνονται (και χωρίζονται συγχρόνως) η Ευρώπη και η Ασία; Έτσι δεν κατόρθωσε (η Έλλη) να δει τη μυθική Κολχίδα, έδωσε, όμως, το όνομά της στα περίφημα Δαρδανέλλια. Αντάλλαξε λοιπόν την προσωρινή ζωή της, ως άνθρωπος, με τη μόνιμη διαιώνισή της, ως ονοματοδότριας του Ελλήσποντου. Αυτό, άλλωστε, είναι το συνηθισμένο τίμημα των ανήσυχων και πρωτοπόρων ανθρώπων, που στερούνται την ήρεμη ζωή των φυσιολογικών όντων για να επιτελέσουν το καθήκον τους και να εκτελέσουν κάποιο αιώνιο έργο, ως ρηξικέλευθοι δημιουργοί...

Στο χώρο του Πόντου πλανιούνται άλλωστε και οι μύθοι για τις Αμαζόνες, τις μάγισσες Μήδεια και Κίρκη, για τους δώδεκα άθλους του Ηρακλή (αφού το 1/3 τούτων εκεί διαδραματίστηκε), όπως μας το θυμίζουν και οι πόλεις του που έφεραν, ύστερα, το όνομά του, χωρίς να πρέπει να ξεχνάμε τον Θησέα αλλά και τον Οδυσσέα, τους Σκύθες, τις δικές τους Αλπεις, τις περίφημες "Ποντικές", την προηγούμενη (του Πόντου) Προ-ποντίδα, τον (γλωσσικά) συγγενικόν Βόσ - πορο κ.τ.λ.

Αυτά τα λίγα για μερικούς μύθους και μυθικά ονόματα του Πόντου, θέμα για το οποίο υπάρχει πλούσια βιβλιογραφία και - όπως είναι φυσικό και - πολλές και συγκρουόμενες εκδοχές. Για την περιπλάνησή μας σ' εκείνη την εποχή βρέθηκε, την τελευταία στιγμή, σωτήρια πυξίδα και σανίδα. Εννοώ, βέβαια, το σημαντικό και περιεκτικό βιβλίο της Μαριάννας Κορομηλά ("Οι Έλληνες στη Μαύρη Θάλασσα"), του οποίου η ελληνική έκδοση κυκλοφόρησε αυτές τις ημέρες, αφού προηγήθηκε η ομώνυμη έκθεση και οι εκδηλώσεις στο Λονδίνο, μετά προεργασία τριών χρόνων της "Ομάδας μελέτης του Ελληνισμού της Μαύρης Θάλασσας", της δραστήριας Πολιτιστικής Εταιρείας της Αθήνας, "Πανόραμα", σε συνεργασία με το Κέντρο Ελληνικών Σπουδών του Βασιλικού Κολλεγίου του Λονδίνου. Στο βιβλίο αυτό φιλοξενούνται και πέντε ειδικές μελέτες, καθηγητών κ.ά. ερευνητών, για σχετικά θέματα. Τέλος, επισημαίνω ότι και το τελευταίο τεύχος του περιοδικού "Αρχαιολογία" (40, Σεπτεμβρίου 1991) δημοσιεύει πολυσέλιδο, ειδικό και ομότιτλο, αφιέρωμα (σελ. 6 - 63) της Μαριάννας Κορομηλά, η οποία και το προλογίζει.

2. Και η διαπραγμάτευση της Ιστορίας του Ποντιακού Ελληνισμού εμφανίζει πολλά προβλήματα, γιατί οι φιλολογικές πηγές είτε σιωπούν είτε αντιμάχεται η μία την άλλη, όπως αποδεικνύεται και από τα ευρήματα των αρχαιολογικών ανασκαφών ή των τυχαίων εκσκαφών (για ανοικοδόμηση), τα οποία, συνήθως, δεν επιστηρίζουν τα δεδομένα της ασαφούς και ελλιπούς διηγήσεως των ιστορικών, των χρονογράφων και των περιηγητών. Γι' αυτό είναι πολύ σωστά όσα γράφει η Μ. Κορομηλά (στην "Αρχαιολογία", ό.π.π., σελ 7 και 9) για την άγνοια των μελετητών ως προς τη "Μαύρη Θάλασα" και την "αδυσωπητη μοίρα" στον τομέα της ιστορίας του Ελληνισμού, που βρέθηκε έξω από τα σύνορα του ελλαδικού κράτους, καθόσον αφορά στην αδιαφορία των επίσημων φορέων της χώρας μας. Τι να πεις, όμως, όταν χθές (30 - 10 - 1991) ο Γενικός Γραμματέας της Λαϊκής Επιμορφώσεως, ο Νίκος Αναγνωστόπουλος, πρ. βουλευτής της Αθήνας, κατεπανάληψη, μάλιστα, μιλώντας, με την ευκαιρία συναυλίας Δημοτικής μουσικής στο "Παλλάς" της ελληνικής πρωτεύουσας, προανήγγειλε και τα μέτρα, που θα λάβει για την "Ποντιακή μειονότητα", ναι, "μειονότητα" είπε και το επανέλαβε, όταν θέλησε να υπογραμμίσει την προσφορά της, σύμφωνα με (ειρωνικό) δημοσίευμα σημερινού φύλλου αθηναϊκής εφημερίδας (βλ. "Ελευθεροτυπία", 31 - 10 - 1991, "Πολιτικά παρασκήνια", σελ. 8η). Δυστυχώς, προηγήθηκε η τραγουδίστρια Λιζέττα Νικολάου, που είναι, μάλιστα, Πόντια...

Ακόμα και ο Πόντιος συγγραφέας Στράβων είναι, σχεδόν, φειδωλός όταν αναφέρεται στην ιστορία και στη γεωγραφία των οικισμών της ιδιαίτερης πατρίδας του. Άλλωστε, οι διηγήσεις για την ιστορία του Πόντου συμπλέκονται με τη μυθολογία του, δροσιζεται και γονιμοποιείται η πρώτη, με τη χάρη της δεύτερης, αλλά και γίνεται αβέβαιη, αν και όχι νεφελώδης, όσο είναι, πάντοτε, η τελευταία...

Ειδικότερα, υπάρχουν περισσότερες και αλληλομαχόμενες εκδοχές για τον χρόνο, που έγινε η μαζική εγκατάσταση Ελλήνων στον Πόντο, όπως και για τον τόπο προελεύσεως τούτων, δηλαδή για το πότε ήλθαν και από που.

Υποστηρίχθηκε, π.χ., και η άποψη ότι οι μετέχοντες στην "Αργοναυτική εκστρατεία" βρήκαν (στο τέρμα τους) προηγθέντες συμπατριώτες τους. Μάλιστα, ο πολύς και περιβόητος ιστορικός Ιάκωβος Φαλμεράυερ, που συχνά εγκατέλειπε την πατρίδα του για να ερευνήσει την ιστορία και τη γεωγραφία του Πόντου και ο οποίος έγραψε περισσότερα του ενός βιβλία για την περιοχή του (και όχι της ιδιαίτερης πατρίδας του, την περιοχή του Τυρόλου), στο πρώτο βιβλίο του για την ιστορία της Αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας (που δημοσιεύτηκε στο Μόναχο το 1827 και κυκλοφόρησε και σε ελληνική μετάφραση, στις εκδόσεις των αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1984) διατύπωσε το εξής συμπέρασμα του: "... η αρχαιότατη Ελλάδα και οι αρχαιότατες ελληνικές πόλεις δεν πρέπει ν' αναζητηθούν στην Πελοπόννησο ούτε στην Αττική ή στη Δωρίδα, αλλά στις κοιλάδες του Καυκάσου και στις ανατολικές ακτές του Ευξείνου Πόντου, όπως μπορεί κανείς ν' ανακαλύψει εκεί για πρώτη φορά και τα ονόματα Αιθιοπία, Ευρώπη, Λιβύη και τις περισσότερες ονομασίες των ποταμών και των δρόμων της μετέπειτα Ευρωπαϊκής Ελλάδας", μάλιστα δε υποστήριξε, μεταξύ άλλων, ότι η πόλη Τραπεζούντα της Αρκαδίας της Πελοποννήσου κτίσθηκε από εποίκους της κολχικής Τραπεζούντας του Πόντου.

Άλλοι θεωρούν τους Αθηναίους πρώτους εποίκους του Πόντου και άλλοι τους Ίωνες της Μ. Ασίας.

Φαίνεται, πάντως, ότι θα στεριώσει, τελικά, στην ιστοριογραφία, η επικρατούσα άποψη, πως πρώτη ελληνική "μητρόπολη" πόλη του Πόντου είναι η Σινώπη, γύρω στον 8ο αιώνα π.Χρ. (και ότι πολίτες τούτης ίδρυσαν, ύστερα, την Τραπεζούντα, κ.ο.κ.), όπως δέχονται, στον κανόνα, όσοι έγραψαν στους δύο τελευταίους αιώνες, αν και ο Στράβων υποστήριξε ότι η περιοχή κατοικήθηκε πολύ νωρίτερα, στην εποχή της "Αργοναυτικής Εκστρατείας", δηλαδή τον 14ο ή 13ο αιώνα π.Χ., ενώ και η διήγηση που αποδίδεται στον Όμηρο (τον 8ο π. Χρ. αιώνα), θα μπορούσε να θεωρηθεί το πρόπλασμα, με το οποίο πλάσθηκε αυτή η άποψη, αφού, στην Ιλιάδα, κατονομάζονται ποταμοί και βουνά της Παφλαγονίας, που δε φαίνεται να αγνοούσαν και οι συμμετέχοντες (στον Τρωϊκό πόλεμο) Έλληνες.

3. Υπάρχει ασάφεια και για τον χρόνο και τον τρόπο διαδόσεως και εξαπλώσεως του ελπιδοφόρου κηρύγματος του γλυκύτατου Ιησού (του Χριστιανισμού), παρόλο ότι γραφθηκαν πολυσέλιδα βιβλία και πολλά άρθρα σε εγκυκλοπαίδειες για τον Ελληνισμό του Πόντου (όπου γίνεται αναφορά και στη θρησκεία της αγάπης), δεν λείπουν δε και οι ειδικές εργασίες, με πρώτη (κλασική πιά και αναντικατάστατη) την εννιακοσασέλιδη μονογραφία του (από την Κομοτηνή καταγόμενου αλλά μητροπολίτη της Τραπεζούντας (και ύστερα αρχιεπισκόπου της Αθήνας και όλης της Ελλάδας) Χρυσανθου Φιλιππίδη, με τίτλο "Η εκκλησία Τραπεζούντας".

Επιγραμματικά, πρέπει να σημειώσουμε ότι το κήρυγμα του Χριστιανισμού πρωτοκηρύχθηκε στον Πόντο (τον 1ον αιώνα, μετά Χριστόν) από τον Απόστολο Ανδρέα, τον "πρωτόκλητο", ενώ αναφέρεται παράλληλα και η συμβολή του Αποστόλου Πέτρου. Όμως, η τελική επικράτηση του (Χριστιανισμού) έλαβε χώρα αργότερα, στο δεύτερο μισό του 3ου αιώνα μ.Χ., χάρη στην προσπάθεια του (μαθητή του περίφημου Ωριγένη) αρχιεπισκόπου της Νεοκαισάρειας Γρηγορίου, του ονομασθέντος και θαυματουργού.

Στα πλαίσια αυτά κινήθηκε και ο μοναχισμός στον Πόντο, όπου υποδείγματα (για μίμηση και διάδοση του οργανωμένου κινήματος) υπήρξαν οι μεγάλες μορφές του Μεγάλου Βασιλείου και του ισάξιου πνευματικού αδελφού του Γρη-

γορίου του Ναζιανζηνού. Δεν είναι, λοιπόν, τυχαίο το γεγονός ότι τα δωδεκάβιβλα "Ασκητικά" του Μεγάλου Βασιλείου έχουν ως τόπο της συλλήψεώς τους τον Πόντο, όπου 90 χρόνια νωρίτερα είχε ιδρυθεί ήδη, στο βουνό του Βαζελώνα (σύμφωνα με την επικρατήσασα παράδοση), και το πρώτο (μεγάλο οργανωμένο) μοναστήρι του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου, του Βαζελώνα ή Ζαβουλώνα, γύρω στο 270 μ.Χ. Υστερα (μετά την έλευση και τη δράση στον Πόντο του Μ. Βασιλείου), ιδρύθηκε το δεύτερο μεγάλο μοναστήρι της Σουμελιώτισσας Παναγίας και στη συνέχεια το τρίτο, μεγάλο, μοναστήρι του Αγίου Γεωργίου Περιστερεώτα, στους πρόποδες του βουνού Πυργί, πάνω σε βράχο, στην περιοχή της Γαλίανας, μόλις το 752 μ. Χ. Υπήρχαν, αργότερα, και άλλα μοναστήρια στο όνομα του Αγίου Γεωργίου, με σπουδαιότερο (απ' αυτά) του Χατουρά, το οποίο ίδρυσε ο Αλέξιος Γ' Κομνηνός, τον 14ο αιώνα, ενώ η Παναγία Γουμερά πρέπει να μνημονευθεί και διότι είναι ένα από εκείνα που επανιδρύθησαν στον Ελλαδικό χώρο, και δη στη Μακεδονία, όπως συνέβηκε, άλλωστε, με τα άλλα τρία ξακουστότερα και προαναφερθέντα του Ελληνικού Πόντου, χάρη στη γνωστή θρησκευτικότητα και φιλεργατικότητα του δραστήριου ποντιακού στοιχείου.

Όμως, για την ιστορία του Χριστιανισμού του Πόντου χρειάζεται ειδική ομιλία. Θυμίζω, μονάχα, δύο (πανελληνίας αλλά και παγκόσμιας ακτινοβολίας) μορφές: Τον ιδρυτή της Μεγίστης Λαύρας και εισηγητή της κοινοβιακής οργανώσεως στο Άγιο Όρος, τον Τραπεζούντιο Αθανάσιο, τον Αθωνίτη, όπως και τον σύγχρονο και συναθλητή του Νίκωνα, τον γνωστό ως "Μετανοείτε" (από τη συνώνυμη συνθηματική προτροπή του,) που γεννήθηκε στον Πολεμωνιακό Πόντο, στην περιοχή του θέματος των Αρμενιικών της αρχαίας Παφλαγονίας, περιπλανήθηκε και κήρυξε σ' ολόκληρο τον Ελλαδικό χώρο, δείχνοντας την ιδιαίτερη φροντίδα του για την Κρήτη και για την Πελοπόννησο, όπου και κοιμήθηκε και συγκεκριμένα στη Σπάρτη.

4. Μετά τα προαναφερθέντα θα ασχοληθούμε πιά με όσα σχετίζονται με την ίδρυση και την ιστορία της Μονής Σουμελά του Πόντου.

Η ονομασία του μοναστηρίου οφείλεται, αναμφισβήτητα, στο γεγονός ότι κτίσθηκε στο μαυροβούνι, που φέρνει, ανέκαθεν, το όνομα (του) Μελά. Στην ποντιακή διάλεκτο εύκολα η έκφραση "Σου Μελά" (δηλαδή το μοναστήρι, που είναι στο βουνό Μελά) κατέληξε σε μία (αρχικά σύνθετη) λέξη Σουμελά (Άλλωστε, παρόμοιες γλωσσικές επεξεργασίες δεν είναι άγνωστες και σ' άλλες περιπτώσεις στον ελληνικό χώρο και στην ελληνική γλώσσα και όχι, μονάχα, σε τούτη, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα την τούρκικη ονομασία της Κωνσταντινουπόλεως).

Υπάρχουν δύο εκδοχές για τον χρόνο ιδρύσεως της Παναγίας Σουμελά του Πόντου. Και η διαφορά, που παρεμβάλλεται μεταξύ τους, μετριέται σε πολλούς αιώνες!

Έχει επικρατήσει η μία γνώμη, σύμφωνα με την οποία η πρώτη μονή κτίσθηκε το έτος 386 π.Χ., χρόνος ο οποίος θεωρείται ο εναρκτήριος και για την αρίθμηση των ετών της υπάρξεως και της λειτουργίας της, όπως και για τον γιορτασμό της, γι' αυτό και φέτος ήταν (σύμφωνα με αυτή την άποψη) η χιλιοστή εξακοσιοστή πέμπτη (1605) επέτειος από την καθίδρυσή της.

Η εκδοχή αυτή, μάλλον, καθιερώθηκε μετά το 1775, οπότε εκδόθηκε σε βιβλίο, στη Λειψία της Γερμανίας, από τον Τραπεζούντιο Αρχιμανδρίτη Παρθένιο Μεταξόπουλο, το χειρόγραφο, που έγραψε (πέντε χρόνια νωρίτερα) ο ιερομόναχος - διάκονας Νεόφυτος Καυσοκαλυβίτης, με έναν πολύλεξο τίτλο, που δηλώνει και το πολυποίκιλο περιεχόμενό του.

Αντίθετα, ο ιερομόναχος του 13ου αιώνα, σύμφωνα με τελευταίο δημοσίευμα του Κ. Φωτιάδη, ο οποίος δημοσιοποίησε σχετικές απόψεις του Γερμανού πανεπιστημιακού καθηγητή GÜNTER Ευάγγελου WEIGEL (βλ. "Ποντιακή Εστία", τεύχος 81 Απριλίου - Ιουνίου 1990, σελ. 108 - 113), Ακάκιος Σαββαΐτης γράφει στο (λανθάνον μέχρι τελευταία και ανακαλυφθέν πάλι) χειρόγραφο του, ότι το μοναστήρι της μονής Σουμελά κτίστηκε μετά τον 10ον (και όχι τον 4ον αιώνα, όπως επικράτησε και γίνεται κοινώς δεκτό).

Προηγουμένως, υπήρχε μεν ιερό καταγώγιο, αλλά τούτο ήταν απλό ησυχαστήριο και όχι (οργανωμένη) μονή (βλ., πρόχειρα, Παναγ. Γ. Τανιμανίδη, Παναγία Σουμελά, Θεσσαλονίκη 1990, υποσημείωση της 6ης σελίδας). Αν δε λάβουμε υπόψη ότι ο μοναχός Ακάκιος έζησε - όπως σημειώθηκε - τον 13ο αιώνα, γίνεται αντιληπτό πόσο σημαντική είναι η άποψή του, αφού είναι πιθανό να στηρίζεται στις προηγούμενες χειρόγραφες ιστορίες του μοναστηριού (που υπήρχαν στην εποχή του) και σ' άλλα μνημεία, τα οποία χάθηκαν κατόπιν.

Η προαναφερθείσα άποψη του Ακάκιου Σαββαΐτη ίσως να υπήρξε η αφορμή για τον πολυγραφότατο συγγραφέα - εκπαιδευτικό Τρύφωνα Ε. Ευαγγελίδη, ο οποίος, στο βιβλίο του "Ιστορία της Ποντικής Τραπεζούντος, από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι των καθ' ημάς (765 π.Χ. - 1897), εν Οδησσώ 1898" (σελ. 28 - 29), υποστήριξε ότι η ίδρυση της μονής Σουμελά ανάγεται στην 10η εκατονταετία και πως και η εικόνα της Παναγίας δεν φιλοτεχνήθηκε από τον Ευαγγελιστή Λουκά αλλά από τον Λουκά "τω εν Στείριδι". Ο ισχυρισμός αυτός θεωρήθηκε "προφανώς παρακεκινδυνευμένος" από τον (συγγραφέα της δεύτερης έντυπης ιστορίας της μονής) Επαμεινώνδα Θ. Κυριακίδη, ο οποίος προσπάθησε να τον αναιρέσει με την επίκληση του επιχειρήματος, ότι δεν μπορεί να συμβαίνει αυτό "αφού αναφέρεται κατά την εβδόμη ήδη εκατονταετηρίδα συγγραφέως, ο Ακάκιος Σαββαΐτης (680), γράφας περί της Μονής Σουμελά". Όμως - όπως τονίσθηκε ήδη - οι νεώτερες έρευνες τοποθετούν τη ζωή του Ακάκιου Σαββαΐτη στον 13ο αιώνα και, συνεπώς, αποδυναμώνεται (αν δεν καταρρίπτεται) το επιχείρημα του Κυριακίδη. Άλλωστε, δεν είναι μονάχα ο Τρ. Ευαγγελίδης, ο οποίος διατύπωσε αμφιβολίες για τον χρόνο της κτίσεως του μοναστηριού ή για τον ζωγράφο και τον χρόνο φιλοτεχνήσεως της ιστορικής, ιερής και πανσέπτου (ούτως ή άλλως) εικόνας, αφού και άλλοι έγραψαν σχετικά, όπως αναφέρει ο Χρυσανθος (ό.π.π., σελ. 471 - 472). Υποστηρίζεται, δηλαδή, ότι η εικόνα βρισκόταν στον όσιο Λουκά της Φωκίδας και ότι ο Ανανίας ήταν μαθητής τούτου (και όχι του Ευαγγελιστή Λουκά) και πως έφερε την εικόνα στην Αθήνα μετά τον θάνατο του δασκάλου του (που τοποθετείται στο 953), οπότε (τον 10 αιώνα) και μετέφεραν οι Βαρνάβας και Σωφρόνιος την εικόνα στο βουνό του Μελά και για να τη διασώσουν, δεδομένου ότι η Αθήνα καταστράφηκε τότε από τους Σαρακηνούς. Όμως, ο γνωστός ιστορικός της πόλεως της Αθήνας και Ακαδημαϊκός Δημήτριος Καμπούρογλου έγραψε, ότι όλα τούτα πρέπει να τοποθετηθούν στον 9ο αιώνα, μιά και τότε (το 896) έλαβε χώρα η επιδρομή των Σαρακηνών, αλλά το 896 ζούσε ακόμα ο όσιος Λουκάς της Φωκίδας κ.ο.κ.

Αφού λοιπόν ζητήσω συγγνώμη, διότι σας ταλάνισα με την κουραστική αλλά αναγκαία τούτη έκθεση των σχετικών προβλημάτων (στην προσπάθειά μου ανευρέσεως ή, έστω, αναζητήσεως, της ιστορικής αλήθειας και όχι βέβαια χάρη εντυπωσιασμού και ασέβειας, ούτε εξαιτίας παραδοξολογικής διαθέσεως), θα εκθέσω, σε συντομία, όσα γίνονται δεκτά (εδώ και πολλά χρόνια) γύρω από τη Μονή και την εικόνα της Σουμελά, αφήνοντας την ιστορική έρευνα να πεί την τελευταία λέξη της, προσκομίζοντας και τα νέα στοιχεία, μετά τα οποία θα επανεκτιμηθούν ασφαλώς όλα αυτά, αφού η διήγηση τούτη στηρίζεται στα όσα έγραψε ο προανα-

φερμένος Νεόφυτος (αλλά όχι και Θεόφυτος) Καυσοκαλυβίτης, ο Πελοποννήσιος, για την τιμιότητα του οποίου (ως συγγραφέα) υπάρχουν πολλές και δικαιολογημένες επιφυλάξεις, πολύ δε περισσότερο αφού, εκτός του ότι κατέκλεψε (ή παραποίησε) τις πληροφορίες του Ακάκιου Σαββαΐτη (για να είναι αδύνατος ο έλεγχος) φρόντισε να εξαφανίσει (και όχι να διασώσει) όσα χειρόγραφα του είχαν δανεισθεί, προκειμένου να γράψει την (πρώτη, έντυπη ύστερα) ιστορία της μονής, όπως τονίζει (κατεπανάληψη, με πίκρα, απογοήτευση και με αγωνία) και ο νεώτερος ιστορικός της μονής Σουμελά Επαμεινώνδας Θ. Κυριακίδης, του οποίου οι σχετικές πολυετείς προσπάθειες δεν κατόρθωσαν να εντοπίσουν τις προηγούμενες χειρόγραφες ιστορίες της και πολλά από τα έγγραφα:

Ζούσαν στην Αθήνα δύο χριστιανοί μοναχοί, ο Βαρνάβας ("κατά κόσμον" Βασίλειος) και ο ανεινός του Σωφρόνιος (ο προηγούμενος ονομαζόμενος Σωτήριος). Στη γενέτειρά τους υπήρχε ήδη από τον 1ο αιώνα εκκλησία, που λεγόταν "Μεγάλη Παναγία", γιατί φυλαγόταν σ' αυτή και μία πολύτιμη εικόνα της Θεομήτορος, την οποία φιλοτέχνησε ο Ευαγγελιστής Λουκάς (μαζί με εκατοντάδες άλλες.)

Η εικόνα αυτή είναι μια από τις (συνολικά) τρεις εικόνες, τις διασωθείσες και αποδιδόμενες στον ευαγγελιστή Λουκά, οι οποίες είναι αφιερωμένες στην Παναγία. Οι άλλες δύο υπάρχουν στο Μοναστήρι του Μεγάλου Σπηλαιού των Καλαβρύτων και στη μονή Κύκκου της Κύπρου.

Ο Λουκάς πέθανε στη Θήβα, οπότε ο μαθητής του Ανανίας μετέφερε την εικόνα στην Αθήνα. Η "Αθηναία" (ή "Αθηνωτίσσα") Παναγία εναποτέθηκε - όπως σημειώθηκε - στην εκκλησία της "Μεγάλης Παναγίας", που ανοικοδομήθηκε γι' αυτόν το λόγο, στη Στοά του Αδριανού. Όμως, η χρονολόγηση της εκκλησίας αυτής (από τον ειδήμονα πανεπιστημιακό καθηγητή της Βυζαντινής Αρχαιολογίας και Ακαδημαϊκό Γεώργιο Σωτηρίου) έχει αναχθεί στον 4ο αιώνα μ.Χ. (τουλάχιστον τα διασωθέντα υπολείμματά της, μετά την καταστροφή της, από πυρκαϊά του 1885).

Με θαύμα (σύμφωνα με το συναξάρι και την παράδοση), η εικόνα αυτή μεταφέρθηκε, από δύο αγγέλους, στο όρος του Μελά της περιοχής της Τραπεζούντας, ενώ οι δύο μοναχοί ταξίδευσαν με προορισμό την πόλη τούτη, μετά σχετική εντολή της Παναγίας. Έφυγαν λοιπόν από την Αθήνα και στις περιπλανήσεις τους (κατά τις οποίες πέρασαν και από τα Μετέωρα και το Άγιον Όρος) έφθασαν και στη Μακεδονία. Συγκεκριμένα, στη Θεσσαλονίκη, προσκύνησαν και το σκήνωμα του Μυροβλήτη Αγίου Δημητρίου. Ίδου, λοιπόν, και άλλος δεσμός της Παναγίας Σουμελά του Πόντου με τα "Δημήτρια", από τότε ...

Όταν έφθασαν τελικά στον Πόντο και πήγαν στις πηγές του Πυξίτη ποταμού, είδαν (πάνω από μία πέτρα) την εικόνα. Στη σπηλιά του βουνού αποφασίστηκε να κτισθεί εκκλησιά και μοναστήρι. Με άλλο θαύμα, σ' εκείνον τον μαυρότοπο και άνυδρο ξερότοπο, ράγισε το εσωτερικό μέρος του βράχου (όπου είχε τοποθετηθεί η εικόνα) και άρχισε να σταλάζει νερό, κατάλληλο όχι μονάχα για τις ανάγκες του σώματος αλλά και της ψυχής.

Ύστερα, οι δύο πατέρες έκτισαν ένα κελί στο σπήλαιο, που διασώθηκε μέχρι και τον αιώνα μας. Όμως, η περιοχή ήταν ορεινή, αφιλόξενη και ακαλλιέργητη, μιά και απέχουν τα πιά κοντινά "Παρχάρια", και η αποκλειστική χορτοφαγία εξάντλησε τους δύο μοναχούς. Ο ηγούμενος της μονής του τιμίου Ιωάννη Προδρόμου, που ήταν κτισμένη στο βουνό του Ζαβουλώνα ή Βαζελώνα, τους έστειλε (μετά εντολή του Αγίου) τρεις μοναχούς του, με τρόφιμα πάνω σε ημίονο. Σε αναγνώριση δε αυτού του γεγονότος και σ' ανταπόδοση ευγνωμοσύνης, το μοναστήρι της Σουμελά έστειλε, ύστερα, στην τροφό μονή (του Ζαβουλώνα - Βαζελώνα), "κατ' ενιαυτόν μεν πε-

ντήκοντα άσπρα συν κηρώ και ελαίω, ανά οκάδας δώδεκα, καθ' επταετίαν δε επταετή ημίονον", όπως έγραψε ο αρχιμανδρίτης Πανάρετος Κ. Τοπαλίδης στην ιστορία του μοναστηριού του Βαζελώνα, του οποίου υπήρξε άλλωστε Ηγούμενος, ύστερα δε αντιπρόσωπός του στη Νότια Ρωσία Ελληνισμού και έγραψε, μεταξύ άλλων, και το εξαιρετο και περιεκτικότατο βιβλίο "Ο Πόντος ανά τους αιώνες" (Δράμα 1929, σελίδες 327). Είναι άγνωστο πότε ακριβώς άρχισε αυτό το "αντάλλαγμα", συνεχίστηκε όμως μέχρι το 1800. Είναι δε αξιοσημείωτο και πολύ συγκινητικό, ότι το Δ. Σ. της νέας μονής Σουμελά, της Βερμιώτισσας - Καστανιώτισσας (από το 1965 και ύστερα, μετά την προεδρία έκτοτε του κ. Παναγιώτη Τανιμανίδη) συνεχίζει το θρησκευτικό έθιμο, που είναι και Ποντιακό, γιατί είναι πάγκοινα γνωστή η υπερηφάνεια, η φιλοξενία και η σε πολλαπλούν ανταπόδοση οποιασδήποτε ευεργεσίας εκ μέρους της ψυχής των Ποντίων) και έτσι στέλνονται στο νέο μοναστήρι του Βαζελώνα (που ιδρύθηκε στον νομό της Κοζάνης, στην αντίθετη δυτική πλευρά του Βερμίου), κάθε χρόνο 100 κιλά κερι, δύο δοχεία λάδι και 50.000 έως 100.000 δραχμές...

Στην αρχή οικοδομήθηκε ευκτήριος οίκος στο όνομα του αρχιστράτηγου Μιχαήλ και στη συνέχεια εκκλησία στη μνήμη της Παναγίας (πάντοτε στη σπηλιά) και στα 386 έγιναν τα εγκαινία, με την παρουσία του τότε "βασιλιά" της Τραπεζούντας Αυγουστάλιου Κορτίκιου και του επισκόπου της περιοχής. Κοντά στη σπηλιά κτίσθηκε (από τους συναθλητές του Βαρνάβα) ξενώνας για τους προσκυνητές. Αναγέρθηκε δε και εκκλησία προς τιμή των ισαποστόλων Κωνσταντίνου και Ελένης, όπου σωζοταν (μέχρι και στον αιώνα μας) το μετόχι του Αγίου Κωνσταντίνου (σε απόσταση 3 ωρών, από τη Σουμελά, με τα πόδια), ενώ ο ανεπιός του Σωφρόνιος ανέγειρε εκκλησία για την Αγία Βαρβάρα, μισή ώρα περίπου από το μοναστήρι, όπου και το ομώνυμο μετόχι του.

Οι δύο Αθηναίοι πατέρες φρόντισαν και για την οργάνωση του μοναχικού βίου της περιοχής. Οι μαθητές τους, όπως και οι μεταγενέστεροι μοναχοί της Σουμελά, τιμούσαν τη μνήμη τους την 18 Αυγούστου, οπότε ψαλλόταν και ειδική ακολουθία τους, όπως και για τον επανιδρύσαντα το μοναστήρι ιερόν Χριστόφορο, όπως μαθαίνουμε από το γνωστό μας πιά βιβλίο των Νεοφύτου Καυσοκαλυβίτη - Παρθενίου Μεταξόπουλου.

Δεν επαρκεί ο χρόνος, για να διηγηθώ όσα γνωρίζουμε για την τύχη του μοναστηριού και των πολλών ιερών κτισμάτων, όπως και των μετοχίων του, για τα σχολεία, τη βιβλιοθήκη, τα χειρόγραφα και τα άλλα μνημεία, αλλά και για το (ερειπωμένο τώρα) εντυπωσιακό τετραώροφο, κρεμασμένο στην κυριολεξία, οικοδόμημα, του οποίου ο θεμέλιος λίθος τέθηκε μόλις το 1860, με την πρωτοβουλία του δραστήριου ιερομόναχου και οικονόμου της μονής Νικόδημου Μυρίδη, που καταγόταν από το ξακουστό θέρετρο των Τραπεζουντίων, στην περιοχή Ματσούκας, τα Λιβερά. Έχουν διασωθεί μονάχα οι εξωτερικοί τοίχοι αυτού του εντυπωσιακού ξενώνα των 72 δωματίων, το πλησίασμα όμως και η διαπίστωση ότι δεν υπάρχουν δάπεδα, οροφές και πόρτες - παράθυρα, μετά την εγκατάλειψή του το Δεκέμβριο του 1923 και την πυρκαγιά του 1930, η οποία ολοκλήρωσε το καταστροφικό έργο των λαθρεμπόρων, των αρχαιοκαπήλων-τυμβωρύχων που προηγήθηκαν γεμίζει με θλίψη τον επισκέπτη...

Ο τελευταίος προσκυνητής, ο οποίος φιλοξενήθηκε και υπέγραψε στο σχετικό βιβλίο των επισκεπτών του ερειπωμένου πια ξενώνα, σημείωσε την ημερομηνία 24 Ιουνίου του έτους 1921. Είναι ο πιο τυχερός Ορθόδοξος και Ελληνοπόντιος, που κοιμήθηκε τελευταίος, "Εκεί, στα δάση της μαυροπεύκης και της αζαλέας της Ποντικής, στη μοναστηριακή αετοφωλιά του πελώριου, κατακόρυφου βράχου...", όπως περιγράφει χαρακτηριστικά την περιοχή η Μαριάννα Κορομηλά (ό.π.π., σελ. 225).

Το μοναστήρι αυτό είναι κτισμένο σε βράχο, σε υψόμετρο 1063 μέτρων και σε τέτοιο μοναδικό και απaráμιλλο (για παρόμοιο σκοπό - προορισμό) τόπο, (όπου φθάνει κανείς μετά πεζοπορία και ανεβοκατεβάσματα σε πολλά σκαλιά), ώστε ο προαναφερθείς (πολυτάξιδος και ψυχρός βόρειος) Ιάκωβος Φαλμεράνερ έγραψε, ότι δεν υπάρχει σ' ολόκληρον τον κόσμο παρόμοιο μέρος, τόσο κατάλληλο, ώστε να προδιαθέτει τέλεια την ψυχή του προσκυνητή για προσευχή και για υπερβατικές-μεταφυσικές σκέψεις, γιατί είναι αειθαλής και μαγευτικά άγριος, όπως έγραψε και ο Χρύσανθος (ό.π.π., σελ. 472) αλλά και ο Κωνσταντίνος Ν. Παπαμιχαλόπουλος (στο εξαιρετο βιβλίο του "Περιήγησις εις τον Πόντον", Αθήναι 1903, σελ. 54). Μόνο έτσι εξηγείται το γεγονός ότι το μοναστήρι της Παναγίας Σουμελά προσκυνούσαν και προσκυνούν αναρίθμητα εκατομμύρια πιστών Χριστιανών και μάλιστα όχι μονάχα από τον Πόντο, αλλά και κάτοικοι απ' όλη την (Παγκόσμια) Ορθοδοξία.

Αυτή η επιβολή της μοναδικότητας της τοποθεσίας (στην οποία φθάνει κανένας μετά πολυώρη περιπλάνηση), συνετέλεσε, ώστε να απλωθεί η φήμη της Παναγίας Σουμελά παντού και να τη σέβονται, αλλά και να πηγαίνουν να την προσκυνούν ακόμα, και Μουσουλμάνοι (πιθανότατα και κρυπτοχριστιανοί, οι "Κλωστοί"), είτε ήλθαν τούτοι γι' αυτό τον σκοπό είτε ως κατακτητές και καταστροφείς της, αφού, μάλιστα, επισυνέβησαν και πολλά θαύματά της, τα οποία μνημονεύει ο βίος και η ακολουθία της ή διέσωσε η μεταγενέστερη γραπτή και προφορική παράδοση, όπως είναι καταγραμμένη σε πολλά δημοσιεύματα, που αναφέρονται σε τούτα, τα οποία επισυνέβηκαν στην "εντοιχισμένη" εκκλησία, που φωλιάζει στο απρόσμενο άνοιγμα - σπηλιά του βράχου, όπου είναι σκαμμένη ή στα εννιά παρεκκλήσια, τα οποία είναι διασκορπισμένα γύρω της, προβάλλοντας ανάμεσα στην ομίχλη, η οποία είναι συχνή επισκέπτρια της περιοχής...

Άλλωστε, δεν είναι άσχετο (με την αναγνωρισμένη, μεγάλη και διαδεδομένη φήμη της Παναγίας Σουμελά) το δεδομένο, ότι υπήρξαν πολλά χρυσόβουλα των Βυζαντινών Αυτοκρατόρων και των Κομνηνών κ.τ.λ. της Αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας, αλλά και φερμάνια κ.τ.λ. Τούρκων Σουλτάνων, με τα οποία αναγνωρίσθηκαν καινούργια ή ανανεώθηκαν παλιά προνόμια της Παναγίας Σουμελά, ή ακόμα και χρυσόβουλα αρχόντων άλλων κρατών αυτοδιοικούμενων - αυτόνομων περιοχών, όπως της Μολδαβίας και της "Βλαχίας", μεταξύ των οποίων ήταν και ο Αλέξανδρος Υψηλάντης (της γνωστής οικογένειας και αναμφισβήτητα Ποντιακής καταγωγής), η οποία με τούτα χρηματοδοτούσε το μοναστήρι ή με τα οποία επιτράπηκε η διενέργεια εράνων, στους χαλεπούς καιρούς του μοναστηριού, που δεν ελειψαν αλλά υπήρξαν κατεπαναληψη, διότι η τύχη της μονής κινήθηκε παράλληλα (όταν δεν συνταυτίσθηκε ολότελα) με τη μοίρα των Ελλήνων και Χριστιανών του Πόντου, πολλώ μάλλον εφόσον οι ηγούμενοι και οι μοναχοί της συμμετέσχαν, συνήθως, στις επαναστατικές προσπάθειες του Ελληνισμού και βοήθυσαν (υλικά και ηθικά) τους κυνηγημένους γενναίους αντάρτες του Πόντου, γεγονός το οποίο είχε συχνά βαρύτερες συνέπειες, με αποτέλεσμα να πυρποληθεί και να λεηλατηθεί η μονή επανειλημμένα, όπως και τα λοιπά κτίσματά της. Τώρα, οι κατεστραμμένες τοιχογραφίες, με τα θλιμμένα πρόσωπα των αγίων, διηγούνται (μιλώντας με την, παρά ταύτα, ευγλωττη σιωπή τους) για αλλοτινούς, ένδοξους, καιρούς, που δεν μπορούν να διατρανώσουν τα σημερινά ερείπια και οι ετοιμόδροποι σοβάδες των ιερών μνημείων...

Αν λάβουμε δε υπόψη ότι το μοναστήρι της Παναγίας Σουμελά υπήρξε και τροφός της ελληνοχριστιανικής παιδείας στον Πόντο (ακόμα και σε εποχές "ίσχνων αγελάδων"), θα κατανοήσουμε πόση αλήθεια κρύβει η γνώμη, που εκφρά-

στηκε και νωρίτερα, ότι το μοναστήρι της Παναγίας Σουμελά ήταν το κατεξοχήν και το πρώτιστο σύμβολο του Ποντιακού Ελληνισμού, χωρίς να υποτιμώ τη σπουδαιότητα του γεγονότος ότι η Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας υπήρξε το τελευταίο προπύργιο και αμυνόμενο φρούριο του Ελληνισμού, σε επίπεδο κράτους, που συνθηκολόγησε, αφού κράτησε πολύν χρόνο και μετά την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως και ότι ο μονοκέφαλος (αλλά διπλά πεισματάρης, ως Πόντιος) αετός ήταν ο έσχατος, που αναγκάστηκε τελικά να κλείσει λυπημένος τις πληγωμένες φτερούγες του. Ούτε λησμονώ ότι υπάρχει και το άλλο σύμβολο της Μεγάλης Σχολής του Ποντιακού Ελληνισμού, στον πνευματικό τομέα. Ενωώ, βέβαια, το περίφημο Φροντιστήριο της Τραπεζούντας, που το ανώτερο τμήμα του έδινε μόρφωση ουσιαστικά πανεπιστημιακού επιπέδου, ως προεξέχον εκπαιδευτικό ίδρυμα ανάμεσα σε πλήθος σπουδαιών σχολείων του Ποντιακού Ελληνισμού, όπως και η Σουμελά προηγούνταν σε σημασία σε μιά χιλιάδα (και πλέον) εκκλησιών και μοναστηριών του ιερού και ιστορικού, του ελληνοπρεπέστατου και ευσεβέστατου - θρησκευτικότατου, Πόντου.

Εκεί, στη Σουμελά, λοιπόν, του Πόντου τελειώθηκε, ολοκληρώθηκε και συνταυτίστηκε ο Ποντιακός Ελληνισμός με το ιστορικό Έθνος μας και με την Ορθοδοξία, με τα πάτρια και τα ιερά. Όμως, έρχεται κάποτε το πλήρωμα του χρόνου, ακόμα και για τα άψυχα (ένδοξα, θρησκευτικά) καταγώγια και καθιδρύματα, που αφού στεγιάσουν και διαφυλάξουν τους πατριωτικούς πόθους και προκλήσουν και συντηρήσουν την ψυχική - θρησκευτική κατάνυξη αιώνες και αιώνες, παύουν και αυτά να είναι πλέον ενεργά, διαλάμποντα και υπερζωντανά κέντρα του παρόντος και γίνονται σύμβολα, που θυμίζουν περισσότερο το ένδοξο παρελθόν και λιγότερο δίνουν πιά υποσχέσεις για ("πάλαι ποτέ") μεγαλειώδεις δραστηριότητες, για το παρόν και για το μέλλον...

Όπως συνέβηκε λοιπόν με το Οικουμενικό Πατριαρχείο της Κωνσταντινουπόλεως, το οποίο, δυστυχώς, έγινε τελικά σύμβολο του παρελθόντος (ιδιαίτερα μετά την αφαιμάξη του Ελληνισμού της Πόλης, ύστερα και απ' όσα συνέβηκαν στα προγραμματισμένα γεγονότα του 1955), έτσι και η μονή Σουμελά έγινε (και αυτή) αιώνιο σύμβολο (του Ποντιακού Ελληνισμού και της Ποντιακής Ορθοδοξίας), μετά τη λεηλασία, την πυρπόληση και την ποικιλότροπη καταστροφή της από τους Μουσουλμάνους Τούρκους, στα 1923, αφού (το Φεβρουάριο μηνά) αναγκάστηκαν να την εγκαταλείψουν οι μοναχοί της, με ανέκφραστη λύπη και συγκίνηση. Βέβαια, μόνο, σωματικά, μιά και η ψυχή τους έμεινε παντοτινά, και αιώνια θα φτερουγίζει, εκεί...

Στα τελευταία χρόνια πάμπολλοι Πόντιοι και μη (της παλιάς η και των νέων γενιών) επισκέφθηκαν και επισκέπτονται συνεχώς το μοναστήρι της Σουμελά του Πόντου, ότι, δηλαδή, περιώθηκε. Οι επίσημοι Τούρκοι το θεωρούν αρχαιολογικό (και όχι θρησκευτικό) μνημείο, αν και πολλοί άλλοι Τούρκοι το επισκέπτονται για να ζητήσουν βοήθεια (αυτοί, οι απόγονοι τίνων άραγε εξισλαμισθέντων βίαια Ελληνοποντίων και Ορθοδόξων;), να ακούσουν τη βοή του ποταμού "Παναγία", που τρέχει σε ρεματιά κάτω από το βράχο, και για να πιούν και αυτοί από το "Αγίασμα" της μονής, την οποία ονομάζουν "Μεϊράμανα", ή "Μαριεμανά μοναστήρι", δηλαδή της μητέρας Μαρίας - Μαρίας. Το εκμεταλλεύονται οικονομικά και με ασέβεια. Ακόμα και με τις σχετικές καρτ - ποστάλ, που πωλούν, ασεβούν, αφού τις συνοδεύουν και με τη σημαία τους και το μουσουλμανικό μισοφέγγαρό τους. Παρά ταύτα την έχουν εγκαταλείψει, γεγονός το οποίο, προκάλεσε τις διαμαρτυρίες της Ελληνικής και της παγκόσμιας γνώμης και αποτέλεσε την αιτία ερωτήσεων στην Ελληνική Βουλή (ποντιακής και μη καταγωγής βουλευτών), αλλά

και στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, για τα χριστιανικά μνημεία της Τουρκίας και ειδικά (και) για τη Σουμελά, όπως πληροφορηθήκαμε από δημοσιεύματα των εφημερίδων του Απριλίου και του Μαΐου αυτής της χρονιάς (βλ., π.χ., το κείμενο της Μυρτώς Παπαδοπούλου στην εφημερίδα "Το βήμα, της Κυριακής", 26 - 5 - 1991, σελ. Β2/26). Και τούτο αν και η ΟΥΝΕΣΚΟ τα έχει (όλα τα μνημεία τούτα) στην προστασία της, αλλά οι Τούρκοι είναι - ως γνωστό - απαίδευτοι, φανατικοί Μουσουλμάνοι, ιδιοτελείς και παμφάγοι.

Δεν είναι δυνατό χρονικά να δώσω περιγραφή του, με βάση όσα γράφτηκαν, ούτε να μεταφέρω την προσωπική μου αντίληψη για το μοναστήρι της Σουμελά του Πόντου, γιατί θα έπρεπε τότε να εκφράσω και εγώ τη λύπη, που διατύπωσε ο συγγραφέας της πρώτης (και ακόμα σπουδαιότερης) τυπωμένης ιστορίας της Θεσσαλονίκης, ο βαθυστόχαστος Γερμανός Τάφελ (Βερολίνο 1839), επειδή καταπιείστηκε με τη διαπραγματεύση του παρελθόντος ενός τόπου, τον οποίο δεν είχε κατορθώσει, παρά ταύτα, να επισκεφθεί, όταν έγραψε για το παρελθόν του...

5. Από τα ιερά κειμήλια του μοναστηριού της Σουμελά οι μοναχοί της κατόρθωσαν να διασώσουν τρία μονάχα και συγκεκριμένα την εικόνα της Παναγίας, το σταυρό (χωρίς τη θήκη), τον οποίο της είχε δωρίσει, κατά την παράδοση, ο αυτόκράτορας της Τραπεζούντας Μανουήλ ο Γ', ο Κομνηνός, και ο οποίος σταυρός περιείχε και τμήμα του Τιμίου Ξύλου, και το ευαγγέλιο του οσίου Χριστοφόρου. Πριν εγκαταλείψουν λοιπόν το μοναστήρι, τα έθαψαν κρυφά στο μετόχι της Αγίας Βαρβάρας, όπου και έμειναν μέχρι το έτος 1930. Τότε βελτιώθηκαν οι ελληνοτουρκικές σχέσεις, οπότε ο (στο Λαγκαδά εγκατεστημένος) ιερομόναχος Ιερεμίας Σουμελιώτης έκρινε ότι έπρεπε να αποκαλύψει πιά το γεγονός τούτο στον τότε μητροπολίτη Χρύσανθο, ο οποίος ζήτησε τη βοήθεια της Ελληνικής κυβέρνησης, του Ελευθερίου Βενιζέλου και τούτος του Τούρκου πρωθυπουργού Ισμέτ πασά, που έδωσε τη σχετική άδεια στον ιερομόναχο Αμβρόσιο Σουμελιώτη (ο οποίος κατοικούσε στη Θεσσαλονίκη). Ο ιερωμένος ταξίδευσε την επόμενη χρονιά (1931) με πλοίο (με δαπάνες του Ταμείου των ανταλλαξίμων κοινοτικών και κοινοφελών περιουσιών), έφθασε στην Τραπεζούντα και κατέληξε στον κρυψώνα, όπου ανέσκαψε (με μεγάλη αγωνία και συγκίνηση) και βρήκε τα τρία κειμήλια σε καλή κατάσταση, εκτός από το ευαγγέλιο, του οποίου διασώθηκε μονάχα η στάχωση (το δέσιμο, τα εξωτερικά καπάκια), που την αποτελούν δύο ξύλινα μέρη, που έχουν επένδυση με βελούδο και ωραίες διακοσμήσεις, ενώ τα φύλλα του καταστράφηκαν από την υγρασία. Τα μετέφερε λοιπόν και (μετά πολλά) εναποτέθηκαν στο Βυζαντινό Μουσείο της Αθήνας.

Η εικόνα της Παναγίας φυλασσόταν στο Βυζαντινό Μουσείο για 21 χρόνια, δηλαδή μέχρι το 1952. Μπορεί, βέβαια, να ονομαζόταν στην αρχή "Αθηναία" ή "Αθηναίωτισσα", όμως θαυματούργησε, προσκυνήθηκε, υμνήθηκε και δοξάστηκε, κυρίως, στο βουνό Μελά, όντας στήριγμα και λάβαρο του Ποντιακού Ελληνισμού και όταν οι κουρασμένοι πιά και πάμφτωχοι "Τραντέλληνες" αγωνιζόντουσαν, σαν σύγχρονοι Διγενήδες, για να επουλώσουν τις πληγές (του σώματος και της ψυχής τους) στον ελλαδικό χώρο, ως "Πρόσφυγες" στην ίδια την πατρίδα τους. Έτσι, η Παναγία αισθανόταν και αυτή ως Πρόσφυγας, αν και επανήλθε και βρισκόταν στην αρχική κοιτίδα της, στην ελληνική πρωτεύουσα...

Όμως, για να ξαναζήσουν μαζί πάλι οι Πόντιοι με το ιερό σύμβολό τους, την ιερή εικόνα τους, έπρεπε να της ανεγείρουν καινούργια δική της κατοικία, αφού δεν φαινόταν πιά στον ορίζοντα περίπτωση ορατής επιστροφής τους στον Πόντο. Για τούτο χρειαζόταν ένας δυναμικός μέχρι ριψοκίνδυνος (αλλά και λίγο

“παλαλός”) Πόντιος, με την αγωνιστικότητα ή και το πείσμα, τη ζωντάνια του ιατρού και λογοτέχνη Φίλωνα Κτενίδη. Και αναπαιτούνταν ακόμα και ένας άλλος συνεπικός συναγωνιστής (αν και σε αντίθετο πολιτικό στρατόπεδο), αγνός όσο και χαρακτηριστικός τύπος Ποντίου, ο πανελλήνια γνωστός Λεωνίδας Ιασονίδης, (ο οποίος - ως θυμίσω - δέχτηκε πρώτος ως δήθεν - πρωταγωνιστής τα βέλη των κουτοεξυπνάκηδων κατασκευαστών των ανόητων “Ποντιακών ανεκδότων”, αφού οι Πόντιοι μόνο για πνευματική ανεπάρκεια δεν είναι δυνατόν να κατηγορηθούν...).

Ο Φίλωνας πυροδότησε λοιπόν το μπουρλότο, με τα καυτά άρθρα - κείμενά του (στα τεύχη 7^ο και 8^ο, του 1950, δηλαδή της πρώτης περιόδου της εκδόσεως του περιοδικού “Ποντιακή Εστία”), όπου και κυριάρχησε ένας νέος, εξαιρετικά καιρικός, ευθύβολος, πετυχημένος, περιεκτικότητας και ευρηματικός τίτλος της εικόνας: “Πρόσφυξ Παναγία”!!

Χρειάζεται να σημειωθεί ότι ο Λεωνίδας είναι εκείνος, που επέτυχε να πείσει τον Ισμέτ Ινονού (με έναν υπέροχο λόγο, με τα άπταιστα και άψογα τουρκικά του), όταν τον προσφώνησε στην Αθήνα, το 1931, κατά την ανταποδοτική επίσκεψη του Τουρκου πρωθυπουργού.

Πρέπει δε να διευκρινίσω, γιατί τον αναφέρω πιά έτσι (δηλαδή χωρίς το επίθετό του, όπως έκαμα πριν λίγο και για τον Φίλωνα). Επειδή νομίζω ότι στη συνείδηση, στη θύμηση και στο στόμα των Ποντίων πρέπει να αρκεί η αναφορά μονάχα του κύριου ονόματος αυτών των δύο πρωτεργατών, ώστε να συνεννοούνται (αυτόματα - αυτοδικαίως) και να κατανοούν αμέσως “περί τίνος πρόκειται”, αφού μια φορά γεννιούνται και μεγαλουργούν παρόμοιου διαμετρηματος, δυναμισμού και ψυχισμού, δημιουργοί, τουλάχιστον όσον αφορά στην ιστορία του νεώτερου Ποντιακού Ελληνισμού...

Ο Λεωνίδας λοιπόν κατόρθωσε ύστερα να υπερκεράσει και την πεισματική αντίσταση του Βυζαντινού Μουσείου της Αθηνάς και πέτυχε τούτο με τη νομοθετική οδό (αφού απέτυχε η διοικητική οδός).

Έτσι το 1951 λύθηκε το θέμα και στις 2 - 8 - 1952 έγινε η παραλαβή και στη συνέχεια η υποδοχή και η ενθρόνισή της στην Καστανιά (δηλαδή της ιερής και, οπωσδήποτε, ιστορικής εικόνας), όπου κατασκευάστηκε στην αρχή μικρή εκκλησία και καμπαναριό.

Πρόβλημα δημιουργήθηκε ύστερα με τη νομική και θρησκευτική μορφή του ιδρύματος, όμως επικράτησε τελικά η άποψη της δυναμικής διοικήσεως, με πρόεδρο τον κ. Π. Τανιμανίδη, των λαϊκών (που καλύφθηκε και νομοθετικά), χάρη στην επιμονή της, στη συμπαράσταση του Ποντιακού κόσμου και των Ποντίων πολιτικών, όπως και στη βοήθεια του υπουργεύοντα τότε καθηγητή της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου της Θεσσαλονίκης Χαράλαμπου Φραγκίστα. Έτσι το νέο καθίδρυμα δεν είναι μόνο (ή κυρίως) εκκλησιαστικό, αλλά ιδιόρρυθμο, εθνικό και θρησκευτικό, ενιαίο, αλλά διφυές, νομικό πρόσωπο, που εδρεύει στη Θεσσαλονίκη και έχει δύο παράλληλα Δ.Σ., με πολυσχιδή σκοπό και με πολυμέτωπη και έντονη δραστηριότητα, δηλαδή ίδρυμα (νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου) και συγχρόνως σωματείο (νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου) και όχι, αποκλειστικά, μοναστήρι, όπως ήταν (ανδρικό, πατριαρχικό και σταυροπηγιακό) η μονή Σουμελά του Πόντου, αν και τελεί κάτω από την πνευματική επιστασία του μητροπολίτη της Βέροιας και της Νάουσας.

Το σωματείο ιδρύθηκε το 1951 και το Καταστατικό του εγκρίθηκε με την υπ' αριθμ. 2.159/23. 7. 1951 απόφαση του Πρωτοδικείου της Θεσσαλονίκης, ύστερα δε τροποποιήθηκε τούτο, κατεπανάληψη, ενώ για το ίδρυμα έχει εκδοθεί και δημο-

σιευθεί και η 47/20. 2. 1973 Κανονιστική Διάταξη της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος, λειτουργεί δε και συνεδριάζει (τακτικά ή περιστασιακά) στο μοναστήρι και το "Κοινόν των Ποντίων", η σύγχρονη "Αμφικτυονία" τους, χάρη στην έντονη και πολύπλευρη δραστηριότητα των Δ.Σ., σε έργα (υλικά και πνευματικά), με την προεδρία του συνταξιούχου πλέον Λυκειάρχη και συγγραφέα κ. Παναγιώτη Τανιμανίδη, ο οποίος διευθύνει τούτα εδώ και 26 χρόνια συνεχώς, γεγονός εξαιρετικό και εντυπωσιακό από κάθε άποψη...

Από τότε η Πόντια Παναγία, με εξαίρεση την (πριν διετία) σημειωθείσα "έξοδο" της (μετά ακινησία 38 χρόνων) και την παραμονή της για προσκύνημα στην εκκλησία του Αγίου Δημητρίου της Θεσσαλονίκης (από την 23 μέχρι την 29 Οκτωβρίου του 1989), ησυχάζει στην πλευρά της Καστανιάς (χάρη στη δωρεά των 500 στρεμμάτων της ομώνυμης Κοινότητας) και δέχεται τις παρακλήσεις και τις εκδηλώσεις αφοσιώσεως, σεβασμού και αγάπης χιλιάδων Ποντίων και μη, της Ελλάδας και του Εξωτερικού (οι οποίοι, μάλιστα, ετοιμάζονται να ανεγείρουν μοναστήρια της έξω από τη Νέα Υόρκη και στη Μελβούρνη), που την προσκυνούν, ερχόμενοι με την ευκαιρία της γιορτής της (την 15 Αυγούστου) αλλά και όλον τον χρόνο και για την τελεση γάμων (όπως το καθιέρωσε η παράδοση στον Πόντο, την οποία τραγούδησε και η λαϊκή δημοτική μούσα), βαπτίσεων κ.τ.λ. Αρκεί να σημειωθεί ότι στους ξενώνες του ιδρύματος διανυκτερεύουν ετησίως 20.000 άτομα, περίπου, για να φαντασθείτε πόσοι μπορεί να είναι οι (ανυπολόγιστοι) υπόλοιποι, που διέρχονται και φεύγουν μετά από μερικές ώρες ή αφού προσκυνήσουν...

Τώρα υψώνεται πιά ένας νέος μεγάλος ναός (σταυροειδής με τρούλο), για τον οποίο δαπανήθηκαν (μέχρι το 1990) 125 εκατομμύρια δραχμές (από τα οποία τα 75 προέρχονται από δωρεές των ευλαβών προσκυνητών, ενώ τα υπόλοιπα προέρχονται από τα έσοδα των λαχειοφόρων αγορών) και αυξάνονται συνεχώς τα κτίρια του μοναστηριού και τα αφιερωμένα σπίτια των διαφόρων περιοχών του Πόντου, αλλά, δυστυχώς, περισσεύουν αδιάκοπα και ο τάφος αξιόλογων Ποντίων της πρώτης γενιάς των "Προσφύγων", που έχουν το προνόμιο ότι άφησαν την ψυχή και τη μνήμη τους να πλανιέται αιώνια στη Σουμελά του Πόντου και συγχρόνως το άψυχο σώμα τους στη Σουμελά του Βερμίου. Είναι, ασφαλώς, ένα "δυσμενές προνόμιο" (όπως λέμε εμείς, οι νομικοί), αφού ο θάνατος δεν μπορεί να είναι βέβαια ευχάριστο γεγονός, αλλά η αναπόφευκτη κατάληξη των φθαρτών, των ζώντων όντων, διότι κανένας δεν μπορεί να κατορθώσει να ξεφυγει από τον κανόνα της μόνης ορατής και πραγματικής εφαρμογής της αρχής της ισότητας, την οποία κυνηγάει αδιάκοπα ο άνθρωπος στη ζωή και τελικά τη βρίσκει μονάχα στον θάνατο δυστυχώς...

Όμως, οι ιδέες είναι αθάνατες, απaráμιλλη δε η ζωντάνια του Ποντιακού Ελληνισμού και εντυπωσιακή ή δημιουργικότητά του. Η ποντιακή ιδέα, η διατήρηση άσβεστης της φλόγας της ιστορίας και της παραδόσεως (της ελληνικής και της θρησκευτικής) είναι αξία αιώνια και η διαχρονικότητά της εξασφαλίζεται με τους δραστήριους συλλόγους και τα μοναστήρια του Περιστερώτα, Βαζελώνα, Γουμερά, Γαβρά, και, κατεξοχή, με την Καστανιώτισσα - Βερμιώτισσα Σουμελά. Έτσι, διαψεύδεται και η καινοφανής (και αποδεικνύεται ότι είναι κενοφανής) θεωρητική άποψη του Αμερικανοϊάπωνα Φράνσις Φουκουγιάμα, ο οποίος διέγνωσε ή προέβλεψε το τέλος της Ιστορίας και των Ιδεών, ενώ επιβεβαιώνεται συγχρόνως και η βασιμότητα της τραγικής, όσο και ελπιδοφόρας, επωδού του ποντιακού δημοτικού τραγουδιού μας, γιατί αποδεικνύεται ότι πράγματι: "Η Ρωμανία και αν πέρασεν, ανθεί και φέρει κι άλλο"...

Σας ευχαριστώ, για την υπομονή και την προσοχή σας.

ΔΗΜΟΣΙΟ ΚΕΝΤΡΙΚΗ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΒΕΡΟΙΑΣ

... η Ρωμανία κι αν πέρασεν
ανθεί και φέρει κι' άλλο...

281.
XI